

Een menselijke relatie met steen en cement

Stadshal, Gent, België, 2012,
Robbrecht Daem Architecten i.s.m.
Marie-José van Hee

De vraag naar wat mensen van een gebouw mogen verwachten, valt niet voor eens en altijd te beantwoorden, al is het maar omdat hun onderlinge relaties voortdurend veranderen. Toch roept al eeuwenlang vooral het eigen huis de meest intense emoties en projecties op: een klein groepje mensen is erg gehecht aan één stukje architectuur, dat ze niet zo vaak met anderen delen. De relatie tussen het huis en de bewoners is bijna libidineus: affecten worden uitgewisseld, investeringen bevestigd, zorg aangeboden – het gaat dus om liefde. In het korte verhaal 'Een huis in Spanje' schrijft J.M. Coetzee over een Zuiders buitenverblijf: 'Waar het verrassend genoeg op neer komt, is dat hij een relatie met dat huis (...) wil, hoe absurd het idee van een menselijke relatie met steen en cement ook mag zijn. Omwille van die relatie met dat huis en de geschiedenis ervan en het dorp als geheel (...) in ruil voor die relatie is hij bereid het huis te behandelen zoals je een vrouw behandelt, aandacht besteden aan haar behoeften en zelfs aan haar grillen, geld voor haar uitgeven, haar troostend door slechte tijden loodsen, haar aardig behandelen.'

Wie zich erbij heeft neergelegd ergens te blijven – een besluit dat altijd wordt ingegeven door de aan- of afwezigheid van geliefden, familieleden, vrienden – zo iemand belandt tijdens het wonen in een huis in de paradoxale weegschaal van de liefde: initieel uit eigenbelang wordt aandacht en attentie geschonken (door onderhoud, inrichting of verfraaiing), wat terugkeert als vertrouwelijkheid, permanentie en schoonheid. En natuurlijk wordt deze band sterker – en moeilijker te verbreken – naarmate het wonen duurt. Ik vraag me af of die sfeer van geven en nemen (in andere omstandigheden, op een andere plaats) met vreemden gedeeld kan worden. Kan liefde van en voor een gebouw een gemeenschappelijke zaak zijn? Kan ook een openbaar gebouw nog veel voor een groep mensen betekenen? Er is geen betere plek om over die vraag na te denken dan onder, in, naast, achter of voor de Stadshal in Gent van Robbrecht Daem Architecten en Marie-José van Hee.

Het valt te verwachten dat liefde voor een publiek gebouw te maken heeft met nut en functionaliteit. Dat

programma kan om het even wat zijn, behalve wonen. Van een huis houden we, omdat we er zelf centraal staan, eerder dan een activiteit – alles is uitgerust voor de grote hoeveelheid werkwoorden waar de mens zich als onderwerp voor kan zetten. (Die huiselijke activiteiten blijven overigens in aantal toenemen: er bestaan nu ook thuisbioscopen; alles kan langs het internet worden gekocht; dankzij spelcomputers kun je binnenskamers tennissen; en ook het kleinste appartement heeft een eigen composthoop.) Het huis is dus een plek voor weinig mensen, maar voor veel activiteiten. Het publieke gebouw is het omgekeerde: een ruimte waar één activiteit voor vele mensen wordt georganiseerd – een bibliotheek, een museum, een school, een winkelcentrum of een zwembad. Terwijl je steeds meer kunt doen in een woning, kun je met steeds minder mensen iets samen doen in een publieke ruimte. Dat is een probleem: mensen zijn zo talrijk en verschillend geworden, ook binnen de grenzen van één stad, dat ze zich slechts met strikt gelijkgestemden kunnen ophouden zonder dat er ergernis of onenigheid ontstaat. Ook dan is vredevol succes niet gegarandeerd, want zelfs al zwemmen mensen bijvoorbeeld graag – toch botsen ze, bijvoorbeeld omdat de een baantjes trekt, de ander babbelend aan de rand van het zwembad hangt, terwijl sommigen het eigen lichaam als een kanonskogel zo diep en verrassend mogelijk in het water schieten. Voor alles wat in het publieke domein gebeurt, zijn er daarom strikte (maar meestal onuitgesproken) regels nodig: dresscodes, lifestyles, muziekgenres, leesgewoonten, omgangscodes, circulatiepatronen, tafelmanieren en dialecten. Dit heeft tot gevolg dat een publieke activiteit een vertrouwde extensie wordt van de domestieke leefwereld; en anderzijds zorgt het ervoor dat wat in een stad (of 'buitenshuis') plaatsgrijpt, altijd bevolkingsgroepen uitsluit die niet 'passen' bij het evenement.

Deze Stadshal is anders. Het gebouw is (bij mijn weten) een uitvinding, en tegelijkertijd een bewijs van de stelling dat er maar één bezigheid is die veel verschillende mensen nog samen kunnen beoefenen, ongestoord, zonder ontevredenheid, vanzelfsprekend – en dat is: even nietsdoen, bijvoorbeeld door onderweg te zijn. De Stadshal vormt daarvoor het beste decor. Het kan niet anders of dat heeft te maken met de sfeer die het gebouw opwekt. Sfeer – volgens het woordenboek 'een denkbeeldig gebied waar bepaalde geestelijke waarden thuishoren'. De zone die door de Stadshal wordt gecreëerd is allesbehalve denkbeeldig: het gebied bestaat enerzijds uit een geëffend en geplaveid maaiveld, en anderzijds uit het gedeelte van deze oppervlakte dat is overdekt door een langwerpige en

A Human Relationship with Stone and Mortar

Stadshal, Ghent, Belgium, 2012,
Robbrecht Daem Architecten with
Marie-José van Hee

The question of what people may expect of a building cannot be answered once and for all, if only because the relationship between the two is always changing. But for some centuries now, the home has tended to evoke the most intense emotions and projections: a small group of people is extremely attached to a single piece of architecture, one they rarely share with others. In fact, the relationship between the home and its occupants is almost libidinous: affections are exchanged, investments made, care lavished. This is, in a word, love. In the short story 'A House in Spain' J.M. Coetzee writes about a southern villa: 'What it comes down to, astonishingly, is that he wants a relationship with this house. . . however absurd the idea of a human relationship with stone and mortar might be. For the sake of that relationship, with this house and its history and the village as a whole. . . in return for that relationship he is prepared to treat the house as one treats a woman, paying attention to her needs and even her quirks, spending money on her, soothing her through her bad times, treating her with kindness.'

For those who have decided to lay down roots somewhere – a decision that is always prompted by the presence or absence of loved ones, relatives, friends – for them, living in a house introduces the paradoxical balance of love: out of initial self-interest, care and attention are lavished (through maintenance, decoration, home improvements), which is then paid back in the form of familiarity, permanence and beauty. And needless to say, this bond becomes stronger – and harder to break – the longer one lives there. I wonder if that atmosphere of give and take (in different circumstances, in a different place) can be shared with strangers. Can love for and from a building be a communal affair? Can a public building mean a lot to a group of people? There is no better place to ponder this question than under, inside, next to, behind and in front of the Stadshal in Ghent, designed by Robbrecht Daem Architecten and Marie-José van Hee.

One might expect love for a public building to be associated with use and functionality. Its programme can be anything, except dwelling. We love a house

because we, rather than an activity, are at its centre. Everything in a house is equipped for the many verbs to which man can attach himself as a subject. (And these domestic activities continue to increase in number: there are now home cinemas, all shopping can be done on the Internet, games consoles allow you to play tennis indoors and even the smallest apartment now has its own compost heap.)

This suggests that a house is a place for a few people but for many activities, whereas the opposite is true for the public building: a space where a single activity is laid on for a great number of people – a library, a museum, a school, a shopping centre or a swimming pool. Whereas you can do more and more in a home, there are now fewer and fewer people with whom you can do something in a public space. This is a problem: people have become so numerous and diverse – even within a single city – that to minimise the risk of irritation or discord they can only hang out with likeminded people. Not that this guarantees success and freedom from strife, because even when everybody likes to swim, people will still collide, because one is swimming lengths, another chatting by the edge of the pool, and some insist on catapulting their bodies into the water. This is why everything that happens in the public domain requires strict (but usually unspoken) rules: dress codes, lifestyles, music genres, reading habits, codes of conduct, circulation patterns, table manners and dialects. As a consequence, a public activity becomes a familiar extension of the domestic world. At the same time, what takes place in a city (or outside of the house) always excludes certain sections of the population that do not 'fit' the event in question.

This Stadshal is different. As far as I know, the building is innovative, while also proving the hypothesis that there is only one pastime that a lot of different people can engage in *together* – in peace, without frustration, quite naturally – and that is doing nothing, for example by being en route somewhere. The Stadshal provides the perfect backdrop to this. And no doubt this has to do with the atmosphere of the building. According to one dictionary definition, atmosphere is 'an imaginary area which is home to certain spiritual values'. The zone created by the Stadshal is anything but imaginary: the area consists of a levelled and paved ground floor, part of which is covered by an elongated and double gable roof that rests on four sturdy columns. What does it mean to swap – so simply, easily and briefly – the open air for the constructed, perforated, or rather plaited roof of a building? What kind of experience is this? (There are people, and I am one of them, who will actually make a detour to

Photo / Foto: Frederik Sadones

dubbel puntdak, op vier stevige poten. Wat betekent het om – zo eenvoudig, licht en kortstondig – de blote hemel boven je hoofd te wisselen met het bewerkte, geperforeerde, of eerder geweven gewelf van een gebouw? Wat voor een ervaring is het? (Er zijn mensen, en ik ben een van hen, die een stukje omrijden om onder de Stadshal door te rijden, speciaal om die wisseling mee te maken, gedurende een paar ogenblikken.) Over de Italiaanse stad Lucca schrijft Theodor Adorno: ‘De scheiding tussen de openlucht en alles waar een dak op zit wordt vergeten, alsof het leven zich zijn nomadische voortijd herinnert.’ Hier gebeurt het omgekeerde: de scheiding wordt getheatraliseerd en geïntensiveerd, zodat in het publieke domein de geborgenheid van de enkeling zich heel kort mag manifesteren, en het stadsleven iets intiemers krijgt. Toch is de Stadshal geen ‘huis’ dat geclaimd kan worden, of waar je lange tijd alleen kan verblijven. Er horen andere ‘geestelijke waarden’ thuis, die terug te brengen zijn tot de noemer Geschiedenis, omdat de Stadshal een duidelijke breuk met het historische stadsweefsel vormt, en er ondertussen toch op verschillende manieren – ruimtelijk, materieel, vormelijk – onophoudelijk mee converseert. Het gaat dus om zeer subtiele waarden: anonimiteit, gereserveerdheid en een stedelijke vorm van wederzijds respect. Misschien is een andere definitie voor ‘sfeer’ daarom gepaster: ‘het geheel van eigenschappen van een situatie die de stemming van iemand kan bepalen’. De Stadshal is niet zomaar vriendelijk of gezellig: je wordt niet uitgenodigd om uitbundig jezelf te zijn of om je hobby’s uit te oefenen. Stille lijkt gepast (hoewel naar verluidt een passage ook onweerstaanbaar om een vocale test van de uitzonderlijke akoestiek kan vragen). Voor vele groepsactiviteiten hebben de omringende pleinen, noch het gebouw zelf, geschikte dimensies. Wat kan er dan wel gebeuren? De Stadshal herinnert aan dat oude, eerder middel-eeuwse aspect van het stadsleven, van voor de komst van de vrije tijd, en van de entertainment- en cultuurindustrie: iedereen doet zijn eigen ding, gaat zijn gang, bereddert de eigen zaken, circuits en contacten. En toch kunnen vele mensen net dit met elkaar delen. Het ware publieke domein is het gebied – de sfeer – waar afzonderlijke levenslijnen raken zonder elkaar te storen. Wat er gebeurt, is de opeenstapeling van talloze (mogelijke) gebeurtenissen, die anders ook zouden plaatsgrijpen, maar niet tegelijkertijd – en pas nu, dankzij dit gebouw, zichtbaar voor iedereen.

De vraag is misschien of daar architectuur voor nodig is. Koolhaas schrijft in ‘Imaging nothingness’: ‘Where there is nothing, everything is possible. Where there is architecture, nothing (else)

is possible.’ De Stadshal maakt zeker dingen onmogelijk, en vele activiteiten minstens moeilijk. Dat blijkt bijvoorbeeld in de zomer van 2013 wanneer het gebouw voor het eerst tijdens de Gentse Feesten wordt overspoeld. Ieder jaar, in juli, wordt dit volksfestival georganiseerd in de Gentse binnenstad, tien dagen lang, en met meer dan een miljoen bezoekers. Het feestcomité eigent zich de Stadshal toe en vormt die om tot een concertzaaltje (voor ‘retro swingmuziek’), met een afgesloten voorkant (en een podium en een kijkrichting). Het gebouw wordt omringd door talloze rijen eetkraampjes, bierpompen en toiletten; de zichtlijnen worden zonder uitzondering afgeknipt, en de banken rondom verwijderd. Dit contrast – je zou het misbruik kunnen noemen – toont hoezeer de Stadshal er niet op uit is de uitzondering te vestigen of het evenement te accommoderen. Het omgekeerde is waar: het dagelijkse, saaie, zelden spectaculaire stadsleven, wordt even uit de regen gezet en van een voor het overige nutteloze versiering voorzien. Een ‘gewoon’, leeg plein – de afwezigheid van architectuur – zou daar niet in slagen: het moment zou voorbijgaan en alles zou mogelijk blijven, terwijl nu, rond en onder het gebouw, het heel gewone stadsleven – in theorie – aan de gang blijft, dankzij de kortstondige luister die het krijgt.

Het klinkt melig, en toch is het waar: de Stadshal is de enige plek in Gent waar iedereen welkom is, en waar niemand uit de toon valt. Dus ja, er valt van dit gebouw te houden, en het vestigt een menselijke relatie met steen en cement (en beton, glas en hout), precies omdat het de relaties tussen alle stedelingen (zonder uitzondering) zo vrij en ongedwongen begeleidt. Op de Poeljemarkt, op de licht gekromde banken die ruggelings bijna tegen het Stadhuis en de Armenkamer aan zijn gezet, kan die liefde samen met het uitzicht beleefd worden. Over het plein voor de San Michele in Lucca schrijft Adorno: ‘Onbeschermd, alsof ze elk moment zou kunnen instorten, stak de lege façade van vier verdiepingen af tegen de grijsblauwe hemel. Opeens begreep ik waarom ze, zonder enige functie, in weerwil van elke architectonische wijsheid, zo mooi is. Zij toont haar eigen gebrek aan functionaliteit, claimt geen moment iets anders te zijn dan het ornament dat ze is. De naakte schijn is niet langer schijn: van schuld bevrijd.’

Bronnen

Theodor W. Adorno, ‘Memoriaal uit Lucca’, in: *Zonder richtlijn / Parva aethetica* (Amsterdam: Octavo publicaties, 2012), 119-123.

J. M. Coetzee, *Een huis in Spanje / A House in Spain* (Amsterdam: Cossee, 2002).

OMA / Rem Koolhaas, *S,M,L,XL* (Rotterdam: Uitgeverij 010, 1995), 199.

bicycle under the Stadshal, just so they can experience that switch for a few moments.) Writing about the Italian town of Lucca, Theodor Adorno observed: 'The distinction between the open air and everything with a roof on top is forgotten, as if life harks back to its nomadic prehistory.' What happens here is the opposite: the distinction is intensified and turned into something theatrical, so that the individual's sense of security manifests itself very briefly within the public domain, and urban life takes on an intimate character. And yet the Stadshal is not a 'house' that can be appropriated or where you can spend a long period of time by yourself. It is home to other 'spiritual values', which can be lumped together as History, because the Stadshal constitutes a clear break with the historic urban fabric, while at the same time engaging in dialogue with it in a number of ways – spatially, materially, formally. Its values are extremely subtle: anonymity, reserve and an urban form of mutual respect. Perhaps another definition of 'atmosphere' is more appropriate: 'all the qualities of a situation that may determine a person's mood.' The Stadshal is not simply nice and cosy: that is to say, you are not invited to be your bubbly self or to practise your hobbies here. Silence seems appropriate (although a vocal test of the exceptional acoustics is said to be quite irresistible). And for many group activities neither the building itself nor its surrounding squares have the right dimensions. Then what does this place lend itself to? The Stadshal reminds us of that old, almost medieval aspect of urban life, predating the advent of leisure time and the entertainment and culture industries: everybody goes about his own business, does his own thing and sees to his own affairs, economies and contacts. Yet this is precisely what many people can share with one another. The true public domain is the area – the sphere – where separate life lines touch without interfering with one another. What takes place is the accumulation of numerous (potential) events, which would take place anyway but not simultaneously – and only now, thanks to this building, are they visible to all.

Do we need architecture for this? In 'Imaging nothingness' Koolhaas writes: 'Where there is nothing, everything is possible. Where there is architecture, nothing (else) is possible.' To be sure, the Stadshal makes some things impossible, and many activities difficult at the very least. This became clear in the summer of 2013 when, for the first time, the building was overrun during the Gentse Feesten. This music and theatre festival takes place in the centre of Ghent for ten days in July every year, and attracts more than a million visitors. This year, the organising committee appropriated the Stadshal

and transformed it into a small concert venue (for 'retro swing music'), with a closed-off front, a stage and a viewing direction. The building was surrounded by rows of food stalls, beer tents and toilets, while all the sight lines were cut off and the nearby benches removed. This contrast – you could call it misuse – shows just how much the Stadshal does not intend to be exceptional or to accommodate the event. The opposite is true: mundane, rarely spectacular urban life is given temporary shelter from the rain and is adorned with an otherwise useless embellishment. An 'ordinary', empty square – the absence of architecture – could not provide this: the moment would pass and everything would still be possible, whereas now, around and under the building, perfectly ordinary city life keeps going – at least in the theory – thanks to the short-lived lustre it is given.

It sounds cheesy, and yet it is true: the Stadshal is the only place in Ghent where everybody is welcome, and where nobody looks out of place. So yes, this building can be loved, and it confirms the possibility of a human relationship with stone and mortar (and concrete, glass and timber), precisely because it complements the relationships between all urbanites (without exception) so freely and informally. On Poeljemarkt, on the gently curved benches whose backs almost touch the town hall and the Armenkamer, this love can be experienced in tandem with the view. Writing about Piazza San Michele in Lucca, Adorno noted: 'Unprotected, as if close to collapse, the plain four-storey façade is silhouetted against the grey-blue sky. Suddenly I understood why, even without function, and in the face of all architectural wisdom, it is so beautiful. It flaunts its lack of function, never claiming to be anything other than the ornament it is. This mere semblance is no longer semblance: freed from sin.'

Translation: Laura Vroomen

Sources

Theodor W. Adorno, 'Daybook from Lucca', in: *Without Directive. Parva Aesthetica* (Amsterdam: Octavo, 2012), 119-123.

J. M. Coetzee, *Een huis in Spanje / A House in Spain* (Amsterdam: Cossee, 2002).

OMA/ Rem Koolhaas, *S,M,L,XL* (Rotterdam: 010 Publishers, 1995), 199.